

Camera obscura – MCMLVI

1956 arculata a képzőművészetben

56-os lobogónk forradalmi fantázia, camera obscura. A rajta átvetülő kép nem lesz tükör által (obskúrusan) homályos. A látvány hűséges, mélységélessége nem csökken a múltó idővel, ellenkezőleg, kibomlanak a részletek tömény dokumentum-színesztéziaként is tiszta képet alkotva, ahol fejre állnak a megbont-hatatlan kikiáltott barátságok, szövetségek, szerepek, hitek, előítéletek és dogmák, vallomások, a történelem.

Nem sejtette a Rákosi-címert a lobogóból kivágó *tettek embere*, hogy milyen telitalálat-jelképet teremt, milyen messze ható cselekvéssorozatot indít. Gesztusa a magyar forradalom spontán cselekvésművészetének hasadóanyaga lett (távol Michel de Certeau¹ elméletétől, az akcióművészettől és aktivista megmozdulások flashmob-szerű, áleredetiségétől). A népcselekvést a közösségi beidegzettség, a személyes képzelet és rátermettség, az ősi megoldások gyakorlata hajtja a megutált jelvények, a bűn megtestesítőinek lerontásához. Kijár a gonosz az ördögűző szertartás ezer évek óta. Leverik az erőszak vörös csillagait, s mielőtt átgondolnánk a pentagrammára képzelt univerzum-ember-idea lényegét, fejre borulva leveszekedik a másként egybevágó sátáni jelvény. Megint az élet a legeredetibb rendező, kitalálni sem lehet kifejezőbb megoldást, ám nem volna szabad elkomunizálni minden akciót a művészet nevében. Hol itt a művészet? A nép szertartásában? A vonuló tömeg énekeiben? A művészet itt is a SZABADSÁG akarásának minőségében sűrűsödik (olyan a sérülékeny tartományban, ahol elválnak útjaink a tévelygő hordák értékpusztító tombolásától), amennyiben a cselekvés igaz célra tör (nem csak valódi), csökken a hazugság, a giccs esélye. Mikus Sándor gigagiccs Sztálin-szobrának ledöntése ilyen drámai performance. Az átkozott csizmájára forradalmi zászlót tűznek a „csizma téri” felkelők. A NEM! feliratú, vöröscsillagos talpú, taposó csizma, bár nem 56-os plakáttalálmány, fogalmazása egyértelmű, alkalmazásakor már több évtizedes múltja van, csak az önkényuralmi pecsét cserélődik. Vándormotívum. Ha jó a stílusa, minden méretben hatásos.

NAGY ANDRÁS (1953) grafikus, könyvtervező, a *Hitel* képszerkesztője.

1 Michel de Certeau (1925–1986) jezsuita vallástörténész, antropológus.

Volt-e önálló képzőművészeti arculata a *mi* októberünknek? Helyzeténél fogva nem volt ideje láttatni magát olyan mozgalmi propagandával, mint a Tanácsköztársaság, és olyan bázissal sem, mint az 50-es évek látványagitációja. 56 utcáján nagyon kevés megnyilvánulásnak lehetett köze az esztétikailag érett művészethez, a falragaszok grafikai világában kiemelkedő hazai munka nincs. Bár Pleidell János² különleges teljesítménye a linóleumtáblába metszett plakátgrafika, az esküre emelt kéz sokszor idézett példa (dokumentumfilm-párhuzamai miatt is). A markáns motívum könnyen értelmezhető, az éles fény-árnyék fogalmazás drámái, az Aba Novák Vilmost utánzó képregényes sablon beválik. A szalagra vésett tipográfiai körítés – „ESKÜSZÜNK, HOGY RABOK TOVÁBB NEM LESZÜNK!” – minősége elmarad a grafikáétól. Bényi Árpád SZABAD MAGYARORSZÁGOT feliratú fametszetplakátja a szögesdrótos ráámában senyvedő alakokkal fejezi ki az ordító embertelenséget. A salgótarjáni sortűz hatása alatt készült keresetlen expresszivitással. Egyike a legőszintébb grafikáknak.³ (A plakát szövegét Bényi barátai metszték linóleumba.)

A falragaszok vázlatos alakjai gyors ecsetrajzok, a betűik is azok, esetlegesen. „A HARC FOLYIK TOVÁBB!...” Dörögnek a fegyverek, nincs idő esztétizálni, marad a cselekvésművészet, címerpingálás tankra. A jelvényt puritán céltudatossággal alkalmazó nyomdatermék egy plakát, ezen is Kossuth-címer van, alatta: „FÜGGETLEN-SEMLEGES MAGYARORSZÁGOT”⁴ A diktatúrában idomított nyomdász kockázatvállalása is számíthat a bosszúra, mégis a Vörös Csillag Nyomda 1956 végén, rövid időre fölveszi az Október 23. Nyomda nevet (ma Zrínyi Nyomda).

A forradalom és szabadságharc látványarculatánál három alkotóelem bizonyos: a *lyukas zászló*, a *vörös csillag bukása* és a *Kossuth-címer*. A többi már keveredik a dráma összetett, vad valóságával: a mámoros vagy elkeseredett felvonulások, vér, gyász, elszánt tekintetek, sortűzek halottai, kilótt szemű házak, lánctalpak csikorgása, utcakövek, lángoló vörös zászlók, kiegészített harckocsik, koporsók, hirdetésmenyolvasók, viharkabátos kerékpárosok, menekülők és önfeláldozó hordágycipelők látványa örökre bevesődik a tanúkba. Így teljes az arculat.

Mielőtt felidézném a forradalom és szabadságharc művészeinek művekbe fogalmazott közvetlen tapasztalatát, tekintsük át, hogy min dolgoznak a magyar képzőművészek a forradalom évében. Nem mellőzhetők az előzmények és az események időkörnyezete. Összkép önkényesen kiragadott példákkal, előbb a festők és grafikusok világából, a jobbak közül:

2 Pleidell János (1915–2007) festőművész, Aba Novák-tanítvány, a Műszaki Egyetemen rajztanár. 56-os plakátja miatt később kirúgták az állásából.

3 Bényi Árpád (1931–2006) festőművész börtönt viselt a műve miatt. 733 nap után szabadult.

4 A Kossuth-címert család propagandára is fölhasználta az illegitim Kádár-kormány, novemberi plakátjuk szövege: „ÉLJEN A FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY”. Kossuth-címeres az 1957-es, már Csou En-lajt idéző plakát is: „a magyar nép számíthat a 600 milliós kínai nép támogatására” (OSZK MEK).

Anna Margit *Kiabáló* (olajkép, papíron); Barcsay Jenő az *Ember és drapéria* kötet tanulmányainak többségét 1956-ban jegyzi; Cs. Kovács László erőteljes tusrajzai a szabadságharc napjaiból. Csernus Tibor *József Attila-illusztrációk* (litográfiák), *Angyalföld* (olaj, vászon); Feledy Gyula *Triptichon* a sajoszentpéteri bányászokról; Ferenczy Béni *Nagy László-, Németh László- és Juhász Ferenc-portré* (szénrajzok); Gácsi Mihály *Dózsa-sorozat* (linómetszetek, 1956–1957); Gyarmathy Tihamér *Imperátorok, Szálló formák* (elvont képek); Hantai Simon *Festmény* című olajfestményei; Kass János *Hamlet* filmplakátja (1956), *Szent Sebestyén* (lavírozott tus, 1957); Kassák Lajos *Fekete kör* (kréta, 1957); Kmetty János több csendélete és önarcképe; Kondor Béla *Dózsa-sorozat, A jó és a gonosz, Kiűzetés* (rézkarcok), *Hamlet* fametszetek; Korniss Dezső *Fej és Gyöngyfigura* kompozíció; Ország Lili: *Nő fal előtt* (olaj, vászon); Prokop Péter rk. pap és festő a szendi templom falképeit festi, Tűz Tamás felkérésére; Román György *Ólomkatonák 1–2, Ólomlovások* (olajfestmények); Zsögödi Nagy Imre többek között két *Tamási Áron*-portréja (szénrajzok).

A dráma közvetlen hatására születő alkotásoknál megfigyelhető, hogy alig látott kismesterek is hirtelen elképesztő eredetiséggel, átszellemülten remekműveket alkotnak, bátran említhetők az ismertekkel egy bekezdésben.

Ambrus Győző *Az Országház előtt* (rézkarc, 1956), *Haldokló fiú, Elfogottak, Haldokló, Kivégzés* (színes litográfiák, 1957); Bálint Endre *Halottak napja* (olaj, vászon, 1956); Baranyai András *A Kossuth-téri sortűz áldozatai* (tus, diófafác, 1956); Bolmányi Ferenc *Memento* (olajfestmény egy dagadt vörös ördögéről, 1957); Gadányi Jenő *Anyja gyermekével* (tusrajz, 1956 november); Komondi Sándor festő-hallgató a forradalom alakjait rajzolja; Nagy Éva tusrajzai remekművek: *A pesti utcán 1–2* (1957, 1958), az *Arcok a lágerben* című akvarelljei fontos helyzetjelentések (1958–1959). Szuggesztív vád Pázmándy István linómetszet-sorozata: *Hungária, 1956 (Forradalom, Szemben a tankkal, Parlament, Apokalipszis)*. Rapaich Richárd *A parlament előtt, 1956 október 23-án este* (olaj, karton, 1956); Szántó Piroska forradalmi szvitnek nevezett riportrajzai (vegyes technika); Szőnyi István *Gyász, Halottvívők MCMLVI. X. 23.* (rajzok és rézkarcok). Legalább húsz művész kellene felsorolnom még, akiket bár sokszor emlegetnek, a képeik, vázlataik elég szerények. Borsos Miklós és Kusztos Endre 56-os ceruzarajzaira, Jakovits József és Marosán Gyula sorozataira gondolok.⁵

Nem mondható, hogy a magyar plakát vészkorszakában, az 50-es években a tervezőgrafikusok Pleidellhez hasonlóan bátran állnának a nemzeti ügy segítéséhez. Jelentős hányaduk a rezsim alkalmazott propagandistája (karikatúristája, tipográfusa, bélyegtervezője, plakátfestője), az előző tíz év, és a szakma karriertapasztalata már megmutatta a hirtelen fordulatok kockázatát. Gábor Pál,⁶ a sikeres tipográfus, betűtervező és reklámgrafikus Párizsba költözik még 56-ban. Amberg József reklámgrafikus még itthon, novemberi, decemberi

5 Valamint: András Tibor, Bóka Dezső, Börzsönyi-Kollarits Ferenc, Darázs Mária, Darkó László, Görgényi István, Kutassy Imre Ferenc, Vajda Júlia, Varsányi Éva, Veress Pál munkáira.

6 Az 1956-ban induló *Nagyvilág* folyóirat máig megtartott fejlécét is ő tervezte.

rajz- és akvarellsorozaton, tárgyilagos felfogásban, szakmai alapossággal dokumentálja a fővárosi romokat. A szívós kutatómunkák ellenére sem ismeretesek a jelzéstelen újsággrafikák és falragaszok készítői. Itt-ott a rajztudás és a vonalvezetés alapján bizonyos a művészeti főiskolások vagy művésztanárok közreműködése.

Pap Gyula művésztanár fegyverrel védené a Képzőművészeti Főiskolát. Csohány Kálmán grafikusművész is vállalja a fegyveres harcot a városi legenda szerint. Koffán Károly modern grafikus megfosztják tanári állásától, mert nem tagadja meg a nézeteit. Az ornitológusként is kiváló Koffán a fotográfiában találja meg a művészi önkifejezést. Kassowitz Félix (Kasso) karikaturista más típus, visszaadja a párttagkönyvét.

Sokféle karakter, formanyelv, eltérő reakcióidők. A megbélyegzett, kirekesztett „absztraktok” egyes műveiről is csak jóval később feltételezhető, hogy a forradalom befolyásolta azokat, vagy közük lenne hozzá. Adalék ehhez a *Formalista művészek a formalizmusról* nyilatkozat,⁷ ami a helyzetüket ecseteli, és a magyar művészet fejlődése érdekében megfogalmazott követeléseiket tartalmazza. Ám nem kell absztraktnak lenni ahhoz, hogy egy mű hátrányt szenvedjen, elég ha nem a művészetpolitikai direktívát követi. A plasztika anyagigénye és átfutási ideje a legnagyobb, megesik, hogy 12 év. Nagy László 1956 januárjában ír Ferenczy Béni Nemzeti Szalonban kiállított *Petőfi-szobráról*,⁸ aminek a mintázását már 1948-ban befejezte szobrász, ám a „gilicecsontú lélekherkules” bronzalakját csak 1960-ban állították föl.

Nem is hinnénk hány képzőművész, egyáltalán nem a később rá emlékeztető jegyekkel és szemlélettel dolgozik 1956-ban. Az egyik remekműveket alkot majd, a másik foglya marad a bevált stílusnak, életstratégiának, ez tapasztalatlan még a jó döntéshez, amaz tömegével termel olyasmit, aminek köze sincs a szabadsághoz. A naturalisták többsége minden munkát elvállal, a Lenin-plakettől az egyházi megrendelésig. Búza Barna *Ökölvívók* című szobrán dolgozik. Csohány Kálmán unalmas rutinillusztrációkat ont (pl. Tamási Áron *Ábel az országban*). Gerzson Pál fametszetei a *János vitéz*hez még semmit sem mutatnak a későbbi nagyvonalú festőből. Konyorcsik János *Szántó Kovács János* (szocreál diplomamunka, bronz); Kovács Margit *Júdás csókja*, *Haját fonó lány*, *Kanász* (népies kerámia-nippek); Marék Veronika *Bem téri gyerekek* (első rajzos mesekönyve). A 60-as évektől szellemes vonalairól ismert Réber László tucatkarikatúrája a korabeli *Ludas Matyi*ban a beszolgáltatásról viccelődik. Futottak még Szabó Iván *Arab ló* (bronzszobor „a leghűségesebb bajtársnak”, Bábólna); Vigh Tamás *Emberpár*, *Házasság* (faszobrok); Vilt Tibor *Az áram* című monstruma a szovjet Vera Muhina modorában futólépésben hirdeti a szocialista haladást (Tiszalök, 1955–58).

7 1956. szeptember 13. New York Kávéház (Hungária, 1954–1990). Kéziratban maradt.

8 Szellem és fantázia. In *Új Hang*. 1956. január, V. évf., 1. szám, 38. Kötetben, Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt*. Bővített, újraserkesztett kiadás. Budapest, 2011, Holnap Kiadó, 147–149.

Ami a színvonalat illeti, abban a társadalmi elfogadottság, elutasítottság, és az állami megrendelések kombinációja kevés szerepet játszik. Lássunk egy más merítést a szobrászat eseményeiből. Andrásy Kurta János *Gond* (mészki, 1955–56), *Tiborc* (szobor, mészki, 1955–57); Boda Gábor: a MOM-székház sarokreliefjei (találat érte, elpusztultak) és a volt II. Rákóczi Ferenc Katonai Főiskola szecessziós domborművei; Csorvássy István és Izsák Márton *Bolyaiak* (nagyvonalú, letisztult mű, mészki, Marosvásárhely, 1956–1957); Kisfaludi Stróbl Zsigmond Sztálin születésnapjára állított szoborcsoportját a forradalmárok lerombolják a pesti Szabadság téren. Az indulat indokolt, aljas otrombaság az Országzászló teret megszentelteleníteni. Az idős Medgyessy Ferenc befejezi a *Szomorúság* című domborműves mészki síremléket. Megyeri Barna bronz szobrai: *Kaszás legény* (Budapest, Kossuth tér, az Országházzal szemben), *Spartacus* (Zugló); Mikus Sándor vecsési, szovjet *Parlamentar-émlékművét* is ledöntik a forradalmárok. Somogyi József *Béke* (Kazincbarcika); Szervátiusz Jenő *Molnár Anna balladája* (színezett juharfa dombormű); Szervátiusz Tibor 1956-ban kezdi *Ady Endre* andezit szoborfejét. Vilt Tibor változását, kettősségét jelzi a tragédia plasztikai megragadása: *Szorongás, Tanktaposta arc* (kis bronzszobor és dombormű).⁹ Wagner Nándor a Képzőművészek Szövetsége Forradalmi Bizottságának tagja emigrál.

A magyar művészek külföldi honfoglalása is megér egy körképet. A forradalomhoz való viszonyukból, a reakciókból és az emigráció történéseiből ne alkossunk sommás értékítéletet (különösen esztétikait ne), mert a diktatúra alkalmazottai és elutasítói közül is sokan disszidálnak, több magyar művész pedig már a világháború előtt is kinn dolgozik. Személyiségük, lelki alkatuk is eltérő. Beck András szobrász a szocreál múltjától szabadulna Párizsban, ugyanott Beöthy István az absztrakt művészek szervezésébe mélyed, Londonban Buday György fametsző grafikus idegileg összeomlik a magyarországi hírektől. Domján József, a másik híres fametsző Svájcba távozik, álnépies, csiricsaré modora meg se rezzen. A harmadik fametszőnk Dávid Kiss Mária (Mária Jászai) Németországba emigrál 1956-ban. 1959-ben készíti nagyszerű, kétszínnyomású metszeteit: *Revolution (Forradalom)* és *Angst (Félelem)*.¹⁰ Prokop Péter Rómába menekül, 1957-re szignálja *Menekülők* című rajzsorozatát. Argentínában Szalay Lajos magára veszi a sorsot, apokaliptikus tusrajzsorozata, az *El Drama de Hungría* grafikai segélykiáltás a nagyvilágnak. Ezen a ponton álljunk meg, mert Szalay *Apokalipszis* grafikájának felhasználásával Deéd Ferenc 1959-ben VIT-ellenes plakátot készít, a következő felirattal: IHR FRIEDEN ... IST DER TOD. UNGARN MAHNT! (Az ő békéjük... a halál. Magyarország figyelmeztet!)¹¹

9 Vilt Tibort is utolérte a forradalom után az internálás.

10 Két művét láthatjuk a Nemzeti Múzeum *Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete* című dokumentumkiállításán (2016. VI. 23–XI. 13., kurátor: Gál Vilmos történész, muzeológus). A kiállítás nagy mértékben támaszkodik Sümegi György gyűjteményére, főként a grafikai anyag.

11 Sümegi György: *1956 plakátjai* (Budapest, 1995, Corvina). A plakát előzménye az 1985. július 1-én a müncheni *Nemzetőr* címlapján megjelent Szalay-rajz: *Az Apokalipszis négy lovasa Magyarországra felett*.

A más-más nézetű, nyugati magyar művészek között ritka az összeborulás, Szalayt – noha a Picasso által is elismert kevesek egyike – végig elutasítja a balos magyar emigráció, groteskségén a konzervatívok akadnak fönn. Párizsban kibontakozik Pán Márta modern szobrászata, *Le Teck* (teakfa) című alkotására Maurice Béjart balettet koreografál Gerry Mulligan zenéjével. Reigl Judit 1950-ben emigrál, gesztusfestészete is csak Nyugaton érvényesülhet, némelyik elvont műve a hazai tragikus káoszt éppen megragadja. François Fiedler szimplán zavaros korabeli képeiről ugyanez nem állítható. Nicolas Schöffer *CYSP 1*. kibernetikus robotszobra óriási hatással van a korabeli nyugati művészetre. Amerigo Tot szobrászművész sorra nyeri az itáliai pályázatokat, Uitzot elnyeli a szovjet sötétség, a párizsi Victor Vasarely ki se látszik az op-art sikerekből. Az utcai eseményeinek tanúja a Marosán Gyula–Bazsó Sarolta festőházaspár november végén disszidál Kanadába. Marosán tollrajzsorozatát 1958-ban láthatja a torontói közönség. Rapaich Richard Franciaországba emigrál, 56-os fotográfiái és rajzai életre szóló muníciót jelentenek a grafikus, gobelinművészi pályán.¹²

A magyar véráldozat nem hagyja hidegen a más ajkú képzőművészeket, a válaszok itt nem olyan nagyszámúak, mint az írástudók reakciói. Hatvan év után ettől a kevéstől is elfogódunk, és érdeklődésünk kinyílik arra a különb Európára. Átnézve a képeket, óhatatlanul összevetem a szokásos szempontokból. Tartok is tőle, ilyenkor csalódást okozhat az új találkozás egy-egy közhelyszerűen dicsért művel. Nem egyszer látva Oskar Kokoschka *L'Enfant de Bethleem*, 1956 című színes litografált rajzát, az a benyomásom, hogy beleérezése elhagyja grafikai teljesítményét. Idegborzóító félelemhelyzet, a csecsemőjét magához ölelő örök anyja előtt koporsó-jászol a rajz címével, háttérben a szétlőtt város, menekülő család – mintha egy tervbe vett nagy kép vázlata lenne. Marc Chagall *Mère et enfant* (1956) litográfiája kifinomult kompozíció, a művész semmit nem bíz a véletlenre (mint annyiszor), óriási, valószínűtlen galambja védelmezően beúszik a gyermekét ölelő anyja és az égő város közé. A lengyel plakátgrafikus Franciszek (Andrzej Bobola Biberstein-) Starowieyski *Síró galamb* plakátjával hívta 1956-ban véradásra a magyarokkal együtt érző Varsót. Emblémává csiszolt formanyelve teljesen elűt későbbi szurrealista posztervilágától. Az a legmegrázóbb, azt mondják az emlékezők, a lengyelek megértették, mi a teendő. Varázslat.

12 Kecskeméti Kálmán filmrendező munkái az 1956-os fotográfiáról és a művészsorsokról:

Veszélyes képek. 2005. I-II. 95' – Képzőművészek, akik 56-os munkáik miatt retorziókat szenvedtek el, börtönbe kerültek vagy emigrációba kényszerültek. Operatőr: Gulyás János. Szakértő: Sümei György. ÁH Történeti Levéltár. Vágó: Gulyás Tibor. Szereplők: Karátson Gábor, Papp Oszkár, Rapaich Richard (Franciaország), Kéri Ádám, Veszprémi Imre, Ambrus Győző (Anglia), Bíró Lajos, Bényi Árpád, Franciszek Starowieyski (Lengyelország). Támogatta: MTFÁ.

Az áruló ezüstintrát. 2006. 45' – A fotózás nehézségei és következményei a forradalom napjaiban. Elkobzott fotóalbum, mint az egyetlen perdöntő bizonyíték halálos ítéleteknél. Operatőr: Gulyás János. Vágó: Gulyás János. Szereplők: Saáry Éva (Lugano), Csiffáry Gabriella, Almási László, Rapaich Richard, Jajecnicza Róbert.

A szóbeliség és az írás gravitációja más: zúgnak a klasszikusok szállóigéi, nemzeti ima, sikoly, átok, keserű humor keveredik. Egy kilőtt körtéri harckocsin ez áll: „Szovjet Magyar Barátság” – telitalálat. Fénykép örökíti meg az időnek az aluljáró csapdájába szakadt tankot is egy fővárosi Csemege bolt előtt – íme, a nagy rendező. Fotográfiai és híradófilmek hitelesítik a szabadságharc valóságát. Végül a *TIME* heti hírmagazin 1957. januári címlapján megjelenik a filmplakát ízű, összefoglaló grafika: városunk romjai és a lyukas zászló-rekvizitum előtt elszánt tekintetű, fegyveres népfelkelők, a híres svájci sapkás *pesti srác* és fejkendős szabadságharcos nő társaságában a szikár férfi főalak, bekötött kézzel is dob-táras géppisztolyt tart, az utca nyelvén: gitárt. Felirat: MAN OF THE YEAR – HUNGARIAN FREEDOM FIGHTER. A címlapfestő Boris Chaliapin (Fjodor Ivanovics Saljapin orosz basszista fia) mint nyugati lelkiismeret, évekre befolyásolja a rólunk alkotott közképet.

Hú összképnél nem tekinthetünk el a képzőművészek cselekedeteinek megismerésétől.¹³ Élet és halál mélységelességét a forradalomban részt vevő művészek helytállása és sorsa adja, börtönnel, kitelepítéssel, eltiltással a tanári pályától, kiállításától. A Képzőművészeti Főiskolánál ellenálló Komondi Sándor harmadéves festőnövendéket és társait¹⁴ négy fegyvertelen honvéddel együtt a szovjetek legyilkolják.¹⁵ Fiatalabb művészek is áldozatul estek a Vörös Hadseregnek. Magyar Katalin, a Képző- és Iparművészeti Gimnázium növendéke, önkéntes ápolónőként halt hősi halált. Két emléktábláját Polgár Ildikó és Meszlényi János készítette, a főiskolásokét Csikai Márta, Kutas László, Rácz Edit és Tóth Edit. Legyen ez a bekezdés fiatal művészáldozatoké.¹⁶

Hány élet kell a farizeus jóllakatáshoz? Egy ingerült író statáriális nyilatkozata szerint „56-ban a képzőművészek nem csinálnak semmit”. A sánta kutya is lekörözi ezt a hazug provokációt. 1957. január 21-től a művészeti egyesületeket BM-felügyelet alá vonják. Szeme se rebben az éber bírának, úgy találja, érdemes arra, hogy belerúgjon a képzőművészekbe. Mintha a Képzőművészek Szövetsége nem írta volna alá a Magyar Értelmiségi és Forradalmi Bizottság röplapjait. Félművelt, félrenevelt naiv kezdők talán beugranak az efféle manipulációnak. Elég is az únnivalóból, mert Domokos Mátyás: *Képregény* című, *non-fiction*

13 Sümegi György művészettörténész kutatómunkája, cikkei és könyvei: *1956 plakátjai* (Budapest, 1995, Corvina); úő.: *Kép-szó. Képzőművészek '56-ról* (Budapest, 2004, PolgArt); úő.: *1956 képtára – gyorsjelentés* (Budapest, 2006, L'Harmattan).

14 A főiskolások: Bódis Antal, Csűrös Zoltán, Komondi Sándor, Kovács József. A honvédek: Dancs Miklós, Juhász Sándor, Kamuti Lajos, Széll László.

15 Csizmadia Zoltán – Csizmadia Zoltánné: *A Magyar Képzőművészeti Főiskola részvétele az 1956-os forradalom és szabadságharcban* (Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2001. Döbrentei Kornél előszavával).

16 „Elárultak bennünket”. Dokumentumfilm, 63'. Rendező: Kisfaludy András. A megszólalók: Balogh László, Bencsik István, Bóka Dezső, Csizmadia Zoltán, Csiztu Mihály, Dede Ernő, Keserű Ilona az 1956. november 7-ei tragédiáról. (Premier: 2006. nov. 3., Képzőművészeti Egyetem.)

műfaj-meghatározású, esszéisztikus kultúrtörténeti emlékezése sokkal figyelemreméltóbb.¹⁷

A Sztálin-szobor ledöntésével a szocreál is meginog. A forradalom elől Moszkvába iszkoló Révai József hiába jön vissza 1957 áprilisában, a párt ravaszabb kultúrpolitikára vált. Ami marad, az a közízlésben ellenőrizhetetlen képzet-társításokat keltő, így veszélyes modern alkotások megbélyegzése (a frissen induló ÉS-ben)¹⁸ az olyan példamutató, elhivatott munkákkal szemben, amelyek a közvélemény szerint „rendesen ki vannak dolgozva és nem mennek ki a vonalból”. Mao majmolói a „Virágozzék száz virág, versengjen száz iskola” jelszó jegyében lelepleznék a még „sötétben bujkáló” formalista, destruktív népellenséget a Tavaszi tárlaton,¹⁹ röviddel az 57. május elsejére kivezényelt massa pszichikai nyomásának mellékhatásaként. A legitimációt kicsikaró mutatóvány másik eleme: lám mekkora művészi szabadság van itt, a szocializmusban.²⁰ Nem kell bedőlni a rövid ideig tartó nyitottságnak. A szocreál átértékelése eleve felemás, a klasszikus esztétika prokrusztészi mütőasztalon reszket. Néhány sikeres élveboncolás az öncenzúrának is megágyaz. Maradhat modern is, aki behódol, aki hódoltat.

Hincz Gyula önfeledten hisztériázhat, *Ellenforradalom 1956* című zűrös részkarca majd eldurran a méregtől, neki a karhatalmista veszteség fáj, nem az Országház előtti mérsárlás. A Képzőművészeti Főiskola tanárai igencsak különbözően állnak a forradalomhoz. Némelyikük érvényesíti is osztályharcos szemléletét. Bernáth Auréltól eltávolodik kiváló tanítványa, Csernus Tibor. Az előbbi útja a *Munkásállam* című utópista seccóhoz vezet,²¹ utóbbié a világhírhez. Bortnyik kommunista művészetpolitikája Berki Violát veti vissza. Domanovszky Endre a Képzőművészeti Főiskola új igazgatója is megengedheti magának a szájbarágós munkás–paraszt–értelmiségi jelenetek erőltetett, dekorációs fellazítását. Ék Sándor a grafika tanszék vezetője azonban nem csapong, rendületlenül a szovjet úton menetel a legmegbízhatóbb művészkáder (*A szekszárdi direktórium kivégzése, olajfestmény, 1957*).

A diktatúra visszaállítói a lánctalpak nyomában egyből a fasizmussal riogatnak. Szamuely Tiborné, Szilágyi Jolán festő is teszi a dolgát, gúnyrajz-soro-

17 Holmi, 2006. július, 851–867.

18 Oelmacher Anna: *Forradalmi tett vagy kispolgári revizionizmus?* (1957. május 10.)

19 A tárlatot a Műcsarnok rendezte Makrisz Agamemnon képzőművészeti kormánybiztos (1956–57) felügyeletével (1957. április 20.–június 16.). A kiállítókat csoportokra osztották, az absztraktok és szürrealisták külön szerepelhettek, kiállítottak az Európai Iskola művészei is. 70 908-an nézik meg a tárlatot (374 festmény, 124 grafika vagy akvarell, 156 plasztika).

20 A tárlat rendezésének körülményeivel foglalkozik doktori disszertációjának részeként Szeifert Judit: *Rejtőzködő művészet – nem hivatalos művészeti stratégiák 1949–53 között és a progresszív művészet útjai (kitekintéssel 1957-ig)* (ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2011).

21 1970. Budapest, MSZMP KB volt székháza, az Országház mellett, a „Fehér ház”.

zatának egyikén Mindszenty hercegprímás vámpír-denevéreként menekül a cilinderes, kapitalista bőregerek és a zergetollas kalapú varjúsógor társaságában a vörös lobogó előtt (*Oszlik a sötétség*, emléklapterv 1957. május 1-re). A kommunista gúnyképek eszköztára elég önállóan, a keselyűárnyékú főpaptól a Nagy Imre- és Mindszenty-fejű, viperatestű hidráig terjed. Váli Zoltán *A fasizmus réme* című linómetszetének egyik mezőjében is együtt szerepelnek.²² A megtorlás uszító ikonográfiájában a főbűnök között a könyvégetés teljesíti a fasisztázó vádat, főmotívum és szégyenpecsét, a fejfelé fölakasztott halott. Képeken: Major János *Akasztott ember* (rézkarc, 1957); Kőhegyi Gyula *Lincselés* (linómetszet, 1959); Ék Sándor *Meggyalázva* (litográfia, 1957). A zsigeri bosszúnak semmi köze a mai titokfejtők Tarot-árkánum hasonlatához. Dilettáns és alapos munka egyaránt akad a propagandatermékek között, az olcsó népszerűséget is bedobják – Sebők Imre képregényrajzoló a belügyi lapok illusztrátora lesz. Farkas Aladár a munkásmozgalom szobrása, nemcsak a megkínzott karhatalmisták bronzszobraival (érdekes, dinamikus munkák), hanem a gagyi munkásör-romantikával is kedvenc lesz, hogy az emléklapettek arzenálját ne is említsem. A magyar művészetnek a megtorlás olyan díszletei között kellene életben maradnia, amivel a hatalom 1957-től folyamatosan jelzi fennhatóságát. Mintának néhány jellemző; Kádár György *Miénk a gyár* (olajfestmény, 1957); id. Kalló Viktor *Az ellenforradalom mártírjainak emlékműve* (bronz, 1960, volt Köztársaság tér); Kiss István *Fegyverbe* (1969. Tanácsköztársaság-emlékmű a Regnum Marianum templom helyén).²³

A forradalom utáni évek bizonytalansága olyan epizódokkal terhes, mint Borsos vizsgálati fogsága 59-ben, holott 57-ben még Kossuth-díjjal kísérleteznie nála. Van, akinél be a lekenyerezés, másokat nem is kell megvesztegetni. Csáki Maronyák József mindenkit kiszolgál, nincs egyedül. Egészen más karakter Tóth Imre, munkásidentitás, főiskolás éveiben népi kollégista. A grafikus- és festőművész a merev mozaikot kivéve ízlésesen bontja a formát, témái alapján mint szocreál formalista jellemezhető, pusztán a nyakig érő ideológia miatt.

Az uszító kultúrpolitikától az esztétika veszít legtöbbet a hiteléből, ha látja a kárát egyáltalán. A célon rendre túlló Aradi Nóra, a műkritika cerberus főnövére. De minden fogás meglazul, kifárad egyszer, a rideg eljárás alkalmatlan 1956 szabadságemlékének elnyomására. Kondor Béla kezdettől fogva nem ettől a hatalmi közegellenállástól idegesítően jó és érvényes, hanem fordítva (*Forradalom*, olajfestmény, 1959). Az érvényesség minőségétől, a fölösleges fájdalmakra összpontosító értelemről reszket a kamarilla. Ezt a kísérletező nemzedéket szándékos műhiba lemaradónak ítélni. Elavul a provinciális-progresszív megtévesztő koordináta-kísérlet, a haladó jelző kiüresedik 56 vonatkozásában – csak a szabadságvágy és a humanizmus nem avulhat el. (Majd a hamiskártyás „de-

22 További 11 metszete albumban: *Ne felejtjük el 1956 október 23-át*. 1956. október 23.–november 4. Váli Zoltán linóleummetszetei. Képzőművészeti Alap Képcsarnoka.

23 Utóbbi szobrok ma a Memento Parkban állnak (Budapest, XXII. ker.).

mokratikus ellenzék” húz elő ilyen lapokat.) Azok a művészek (pl. Konok Tamás), akik elsősorban művészi programjukat tartva szem előtt töltenek huza-mosabb időt Nyugaton, elkerülik a megpróbáltatásokat.

A Tavaszi tárlat után tíz évvel már nyilvánvaló, rafináltabb bűvészmutatvány kell 56 szellemiségét visszatartani. Új híveket szerzendő, Kassák magánkiállítása kapcsán vezet be a rezsim a tiltás-tűrés-támogatás szelekciónját, ahol 1956 a fő válóok. Hibás az a reflex, ha attól értékelnek túl esztétikai szempontból valamely alkotót vagy közösséget, hogy a hatalom mellőzi vagy tiltja. „Versenyképes” hívek kellene a szocializmusnak, és színvonalas, hatásos propaganda. A művészeti főiskolák, de már a „Kisképző” is a legjobbak között vannak Európában. Ha a külsőségeket nézzük, a megbízható művészkáder sem okvetlenül dilettáns, hanem képzett alkotó, aki majd a rendszerváltás után is bőséggel jut megrendeléshez (Balogh Istvántól Varga Imréig). A 48-ban is 56-ot látók feltalálják a pol-beattell nyakon öntött Forradalmi Ifjúsági Napokat.²⁴ Az átértelmező agitációs propaganda fokozott éberségre kényszerül, mert az „emberarcú szocializmus”²⁵ közép-európai kalandja után három elkeseredett fiú, a tiltakozás végső eszközeként öngyilkos égőáldozatra is képes.²⁶ Mi köze ehhez 56 művészetének abban a korban, amikor az általános művészetoktatási irányelvek vonalassága eltávolítja a fiatalokat a vizuális kultúra modern formanyelvének megértésétől, elfogadásától? Az, hogy minden gyanús már, ösztönösen utáljuk a hatalommegtartási színjáték ideológiai fogásait a műelemzésben az érvelés helyett. Talán a képzőművészet is megalkuvással fertőzött? Ezt ismét a rakoncátlan, kísérletező, vonalból kilógó magyar művészek sínnylik meg annak ellenére, hogy sorra nyílnak itthon a Henry Moore-, Chagall-, Vasarely-kiállítások. Egy nívós, nyertes mű sem állítható föl a helyi pártbasa rábólintása nélkül, és gyakran ő választ a harmadosztályúból. Következmény: az összezavart közönség már nem közösség. Tünet: fércművek keverednek remekművek közé és a fölvert habbal a silány triumfál. Jelige: „Ilyen szart bárki produkálhat.” Mellékhatás: a kiábrándult magyar fiatalok a popkultúrához, az áthallásos rockhoz vonzódnak, de a pártbürokratáknak ennél is ijesztőbb, ha a betöretlen csikók az anyatej után az otthon fűvén legelnének. A népművészet alkalmas jelképeibe még belekapaszzkodhat a nemzet. Figyeljük meg, az 1970-es évektől 56 spiritualitásához vezetnek a legkülönfélébb közösségi cselekvések, majd összekapcsolódnak a sorstragédiák Magyarország szétदारabolásának nyílt idegvégződéseivel. Gyanús kopjafa-állítások, nehezen ellenőrizhető magyar–magyar kapcsolatok, mindenből kikezdett ügy lesz, orvosi, építészeti, népzenei, filmművészeti... Az MSZMP, KISZ KB, PB és az összes rövidítés felszisszen: nyakunkon a nacionalizmus!

24 1848. március 15., 1919. március 21. és 1945. április 4. összevont KISZ-es ünnepe, 1967–1987.

25 Csehszlovákiai kísérlet 1968-ban a rendszer megreformálására, az ún. prágai tavaszon.

26 1969-ben Prágában Jan Palach, Budapesten Bauer Sándor, 1970-ben Brassóban Moyses Márton halt így mártírhálált.

„Amit nem tudsz legyőzni, annak állj az élére!” Egyik ilyen házi feladat az Inconnu csoport felbomlasztása. A fő csapás hatékonyabb, az agyonmesterkedett népi-urbánus ellentét szétfertőzése. Ez volna az 56-os szabadságeszményt sárba ragasztó kolonc? Ez is. 1956 hagyatékát kisajátító trükk, arra az újratekert srófra, hogy a formalisták a Tavaszí tárlatig alig mutatkozhattak. Féligazság. Számolják össze, hány nem Európai iskolás, ide-oda be nem dobozott, modern, az aczéli zsurnalisztikában változatosan kicsúfolt művészt ért atrocitás! A kiszorítósdit játszóknak nem is értik, hogy az a szabad művész, aki ehhez nem szervezkedik.

A nyugati magyar közösségek gyakorta maguk állják a szabadságharcos emlékművek költségeit. A tengeren túl, Chilétől Kanadáig félszáz, az Amerikai Egyesült Államokban 1961 óta mintegy harminc 56-os emlékmű és műtárgy található, egy részüknek homály fedi az alkotóját. Kiemelkedő Popovics Zoltán szobrászművész bronz domborműve Denverben (*In Memory of the 1956 Hungarian Uprising*, 1968). A lyukas zászlóval takart, magasba emelkedő áldozat a torinói leplet is megidézi. Norwalkban található az 1956-os szabadságharcosok emlékének ajánlott dombormű, Szalay Lajos alkotása, 1969-ből (Győrfi Sándor másolata a Miskolci Egyetem aulájában látható). Kúr Csaba szabadfoglalmazású *Mártír* domborművei közül (Youngstown, Taylor) egyet itthon is láthatunk, Pápán. A téma műfaji változatosságát illusztrálja a First Hungarian Church of Christ (Miami) üvegablakán a forradalmi zászlós kopjával a sárkányt ledöfő arkangyal, Tóth Dezső műve. Ugyancsak a forradalmi lobogóval komponált a bostoni Liberty Square *Memorial to 1956* szobrásza, Hollósy György. Most, a 60. évfordulón avatják az amerikai magyarok, a New York-i Riverside Parkban, a Kosuth-szobor mellé lefektetett, közepes malomkő méretű emlékművet.²⁷ Korongja az 56-os zászló közepét idézi, lyuggatott réseiből ledvilágítással az 1956. október 23-án látható csillagképek ragyognak föl. A kontinens figyelemre méltó szobrai közül nem maradhat ki a torontói FREEDOM FOR HUNGARY - FREEDOM FOR ALL feliratú bronz emlékmű (Victor Tolgesy/Tölgyesy, 1966, Budapest Park). Elegáns, nagyvonalú, levegős, modern terv, szabad asszociációs pályákat kínál a széthulló ötágú csillagtól a csapongó szárnyakig. A kiemelkedő színvonalú alkotások mellett dilettáns és naturalista produkciókat is elkövet a jóindulat.

A forradalmi jussal nyomuló, önjelölt rendszerváltók sínen futó pártjainál mindig késnek a vonatok. Tőlük függetlenül, folyamatosan megfigyelhető (és megfigyelt) a valóságos változás a vizualításban. Az áthallásos kifejezés a konkrét felé fordul, a kritikus tónus (1976-tól számítom) már a diplomázó Iparművészeti Főiskolás grafikusoknál fölfedezhető. A mézes-mázos Aczél nem mulasztja el

²⁷ Tervezője Nagy Tamás, Ybl-díjas budapesti építész.

megnézni a diploma-kiállításuk kivonatát a Fiatal Művészek Klubjában.²⁸ Az ehhez képest a botrányművészet hangsúlyjaival, az esztétikai limlom szintjén provokáló Inconnu egyfelől, másfelől a BM által szintén „megfigyelésre méltó” alkotók jobbnál-jobb művekkel ingerlik a közfigyelmet. Ilyen Harasztý István két szobra: *Piros inga* (1976), *Az 1956-os forradalom emlékoszlópa* (1989) és Deim Pál *Golgota*-variációi (litográfiák, szobrok, 1989–1993).

Elgondolkodtató, hogy minek nincs köze 56-hoz – pedig lehetne, sőt van, a tagadás tagadói szerint – és ez egyáltalán nem esztétikai értékszempont, hiszen a társadalmi revolúció és a művészeti forradalom egybevágósága meghaladott tézis. Az 50-es években még formalistának bélyegzett nonfiguratív, konstruktivista, neoavantgárd felfogásokat a bauhaust lebutító szocialista kirakat-építészet faldekorációként még segíti is. Szabad az út a nem ezért, hanem saját művészeti programjuk miatt formabontó alkotók előtt is, mint Martyn Ferenc, Bak Imre, Fajó János. Az erőltetett modernitás lehetőségei persze nem hívják elő a közízlésből az esztétikai megértést. További negatívum, hogy a rendszer-váltás 56 örökségét jobbra-balra cibáló pártjainak látásmódja belül is széttartó. Sokat árt a művészeteknek, a művészeknek. A züllött és befolyásolni már nem képes TTT-szisztémát az új pártszerkezet sleppjei a maguk képére maszkíroznak. Ebben szocializálódtak. A reformkommunista, az állítólag liberális és a nemzeti ízlések még véletlenül se egyeznek ki. A kívülálló művészek mehetnek amerre a szemük lát. Bényi Árpád is függetlenül festi meg „7×8” *Fájdalmas örökség* című képeit 2006-ban. Lenézve az „érdekek zónáira” kiderül, hogy az obskúrus kategóriák: provinciális, konzervatív, haladó, urbánus, progresszív ismérvei felszínesek és tarthatatlanok, mert az 1956-os forradalom és szabadságharc-eszménynek mindez nem lényege – továbbá „az én ötvenhatom” attitűd elvileg felülírná kategorizálást. Nem hagyják. Dafke naturalista emlékművet rendel az egyik, csak azért is formabontót a másik, juszt is népiest a harmadik, „a szoc-reál haladó hagyományaihoz visszanyúlót” a negyedik.

Az elvárások zajló tengeréből egy szirt emelkedik a hajótörötteknek, a méltóság. Ezt képviseli ezernyi 56-os kopjafa. Törül metszett, ősi, absztrakt sírjel. Ha nem lenne magyar népi vonatkozása, a „progresszió” is elviselné, mutatja a rákoskeresztúri Új köztemető 301-es parcellájának kialakítása. Kéne a nép, ugye? A mellőzhetetlen, de képzetlen emlékezőknél a formailag izgalmas emlékműterv is idegennek hat, és a befogadhatatlan objektumok mellett egyszer csak megjelennek a fejfák. Széna tér: gazdagon csillog-villog a krómacél lobogó a bevásárlóközpont imázsához simulva. Az igazi ötvenhatosok mégis azt a néhány szerény kis kopjafát koszorúzzák az 1956-os emlékkőnél, ami 1989-től a Széna téri áldozatokra emlékeztet. Egy adott köztéri műtárgy léte pontosan visszave-

28 Az FMK a Fővárosi Tanács és a KISZ kreatúrája 1960–1998 között működött. Az épület ma KOGART-ház.

zethető a megrendelő és a zsűri politikai színezetére.²⁹ 1956-tal összefüggésben éppen a kegyelet nem kívánja, hogy teoretikus látványerőszakkal gyötörjék a népet. Az Ötvenhatosok terén a „vaskefe” csúfnevű emlékmű³⁰ köznépi jelente teljesen eltolódott az eredeti szándéktól. Elidegenítő, nem látják át. A „fogyasztó” képzetében nem állnak össze a rozsdás vasrúd-individuumok győztes összefogássá. Ellenkezőleg, a vassal letiport szabadság rémlik föl az emberekben, az idősebbeknek a Lenin jégtörőhajó a Lenin-szobor helyén. Ki drónnal száll fölébe, annak land-art e táj. Toronydaruból még a Nagy Imre újratemetési ceremóniájának háromszögekkel operáló díszlete is az emlékképek közé ugorhat. A lyukas zászló motívum ott tervezői kivonat maradt, engedve az esemény többirányúságának, az emlékező sokaság nem az absztrakció megfejtésével foglalkozott. (A budai Gesztenyész-kert túlteoretizált emlékműtervei lefestik a divatos, a művészetet háttérbe szorító, közönségszervező okoskodást.) Nagy Imrénél maradvány, a pofonegyszerű fogalmazás is problémát okoz átlagpolgár ismerősömben, legalább kíváncsi. Miért áll a hídon?³¹ Kifejtem neki a híd szimbolikáját, s hogy Nagy Imre az Országház erkélyéről a tüntetőkhöz szólva két perc alatt eljutott a kifütyült *elvtársaktól* a *barátaimhoz*, a néphez, és rövid úton a másik partra. Nem akarják a fehérgyászt sem. ha az avantgárd, felsőbbrendűnek vélten távolságtartó, mint Jovánovics György posztmodern elgondolása (Új köztemető, *Az 1956-os forradalom mártírjainak emlékműve*, 1992). Sajnálom, mert az egyszerre építmény és plasztika nem a megrendült rend, tételei azonosíthatók: a felszín, a mély és az emelkedett réteg. Távlátában a kéményként égre mutató torony figyelmeztetése hív a kegyelet helyéhez, meglátNI a kárpittal takart antik templom-szarkofág szemfödélének részleteit. A halandók szintjén a másvilági, személytelen, üres képfülkéhez célzó, nyomasztó kőszikátor visz. Koszorúk itt is, de nincs katartikus vigasztalás. Az elkerülhetetlent kőaknába süllyesztett fekete gránit hatszög-hasáb urnaként képviseli. Az építész a képzettársítás lehetőségeivel irányít az építményében. Aki nem akar részt venni Jovánovics szerzetésében, kérdezheti: mi köze ennek a konkrét tragédiához? Mást kérdezek. Hány Márciusban Újra Kezdjükig húzható a szabadság hasadóanyaga? Melocco Miklós szegedi és veszprémi szimbólumhalmazaihoz más kalauz kell, a teatralis látvány akadályozza az elmélyülést. A zsúfoltság, a mindennél is többet elmondani akarás általános tünet. Kivételes arculatformáló lehetőség maradt az *56-os műegytemi emlékműben*.³² Csíkszentmihályi Róbert világos jelképiséggel bontakoztatja ki a szabadság géniuszának nőalakját az egytemi menet szoborcsoportjából. A naivan emelkedő, védtelenül kitárulkozó idea tisztasága

29 Rajk László építész veszprémi lemez-plasztika emlékműve a megsokasított csapongó lobo-góval (2005–2006). A dekoratív látványtervtől elmarad a kivitelezés.

30 i-ypszilon alkotócsoport: Dósa Papp Tamás, Emődi-Kiss Tamás, György Kata, Horváth Csaba.

31 Varga Tamás bronz emlékműve, 1996. Budapest, V. ker., Vértanúk tere. („A nemzet vértanúinak 1918–1919” emelt emlékművet az 1945-ös kommunista hatalomátvétel után ledöntötték.)

32 Budapest, XI. kerület, Műegytem rakpart 3.

alapvetően eltér Eugène Delacroix harcosszobor-nőalak-felfogásától (A szabadság vezet a népet, 1830). A szoborkompozíciót visszafogja a mellérendelt statikus kellékek színpadiassága – mintha az eszményi szabadság ettől is megválni vágya. 56 nyilvános plasztikai hasonló problémákkal terheltek, mint köztéri szobrászatunk általában. A biedermeier hősökhez idomult közízlés kiszolgálása és a fogalmi zűrzavar leplezése extravagáns rongyázással mérkőzés állása: iksz. A széttartó felfogások vektora az emlékműállítás felelősségére mutat.

A letisztult monumentumok letisztult gondolatokat közölnek. Menasági Péter klasszikusan kombinálja a realista elemet a szimbolikussal a *Mansfeld Péter emlékmű*nél.³³ A megtorlás súlyos falansztertömbjei között áll a fiúakt védtelensége többit közöl a felhabzó maníroknál. Czinder Antal budapesti, Bakáts-téri bronzszobra (1993), az utcakövön fekvő, zászlóval takart áldozat kivételesen *humanista* megformálás. Ez a lényege Nagy János rusztikus emberkeresztjének, a halott bajtársát vállán vivő alaknak.³⁴ A sokat kritizált naturalista modor is elmegy néhány speciális helyen, a *Pesti srác* bronzszobra a Corvin-közben (Gyórfi Lajos, 2006). Csornán az elérhetetlen szabadság vágyát kifejezni próbáló allegória a lebegő (kifeszített), fényes réznappal új technikai eljárást hoz az 56-os emlékművek körébe.³⁵ Móron Nagy Benedek lendületes absztrakcióval formált bronz lyukas lobogója, tartozékaival és térképzésével egységesebb, stílusosabb összképet ad (2006). Szervátiusz Tibor a hideg, világos, szabálytalan sziklatömb és bálványtisztta körvonalú siratóasszony fekete bronzidol ellentétéből hozza ki a tragédiát (Orosháza, 1994; Budafok, 2001). Pestszentlőrinc földjét nyomja F. Kovács Attila bazalt kockakövekből épített döbbenetes halmaza (2012). Frontján az áldozatok és vértanúk neveit viselő kövek közül kirakva plasztikusan kiemelkedik 1956 évszáma. A kubus tetején örökmécses lángja lobog. Okos mű. 1956 szellemiségét az arculat felől közelítő, megragadó emlékművet állított Rákospalota 2012-ben. Harmath István szobrász a formasűrítés legjobbjaihoz fölérő bronz kompozíciója a lyukas zászlóval egybefonódó emberalakokból új, spirituális ünnepjelet alkotott, maximálisan kihasználva az anyag adottságait. Jakab Csaba építész a szobrot magasba lövő fűgás oszlopa szerves eleme az emlékműnek, miközben a környezetéhez is alkalmazkodik. A Kiskunmajsán 2002-ben fölszentelt *56-os hősök kápolnája* nagy gondolat – Csete György fehér épülete.³⁶ Lövedékpálást esésű tornya győzelmi jel, hegyén a négy világtáj felé sugárzó, háromdimenziós kereszt. Szimbolikus a lyukas zászlót és a Corvin-közt egy lendülettel idéző íves épületrész fala a körablakkal, s abban az egyetlen méltó elemmel, a kereszttel. Találó jel a figyelő szemnek, átjáró szabad léleknek. Íme, lehet az objektum egyszerre merész, nemes, értelmes. Nem akad párja a jelen agyonfizetett, sokat akaró pályaművei között, ehhez a technikai profizmus kevés.

33 Budapest, II. kerület, Mansfeld Péter park (Veronika u.), 2004.

34 Tardosi márvány dombormű, Esztergom, a Bazilika alatti Sötétkapu bejáratánál, 2006.

35 Berg Glória – Árpási Tamás, 2006.

36 Ide temették később a Corvin-köz ellenálló hőseit, Pongrácz Gergelyt és Ödönt.

A művészi pálya ötvenhatos tanúira fokozottan érdemes figyelni, a közvetlen vizuális benyomásoktól többet remélve. Ne gondoljuk, hogy lejárt szavatoságú műtárgyakkal traktálnák a veteránvilágot. Ellenpéldának hozom fel Lux Antal ofszet sorozatából pl. a *Monitor VI.* című képet. Egyéni, filmszerű látásmódja kilép az emléktárgyak modorokba rögzültségéből, kerülve a sablonos dokumentumhangulatot, belső nyomatait adja át. Lux 1956-ban munkaszolgálatos katona, az ellenálló Mecseki láthatatlanok³⁷ egyike. Schrammel Imre lőtt (porcelán-raku) szobraival a kikerülhetetlen, nyers érzéseket hozza közel. Az emlékezet sokrétű megnyilvánulásainál, a gobelintől a lézergrafikáig, 56 képzőművészeti arculata alapvetően nem változik. Pár elem bővíti a készletet, így az utcaőz az egyik természetes kellék. Nagy János *Kődobáló* (bronz, 2011) vézna és csupasz legénykéjének lendületes mozdulatát a fölmarkolt szögletes macskakő kapcsolja az ellenálláshoz. Péterfy László 1995-ös emlékműtervén (bronz, fehér kő) a fejét fogó, a tragédiától roskadtan ülő alak egy madáchi 1956-os szín Ádámja is lehetne. Mögötte az üres fehér fal teleírásra vár, és mégse kíván kiégésztést.

Hódít a retro-atmoszféra a poszterek között,³⁸ 56 fotó- és dokumentumfilm anyaga, fikciós filmvilága igen markáns és befolyásoló. Érzi ezt a grafikusok többsége, és inkább a szimbolikus kifejezéseket hajtja³⁹ változó sikerrel. Átnézve a legújabb nemzedék 2016-os, 1956 *plakátokon* pályázat⁴⁰ kiállításra beválogatott és kihagyott terveit, megállapítható, hogy az új termés nem hozza azt az élményt, mint 1988–1992 poszterei.⁴¹ Talán ahogy lazulnak az idegrendszeri kötelmek, és már nem öröklődik a megszenvedés fantomfájdalma, 56 esetében ez a művészeti ág is a *trouville-tévedések* felé tolódik. Főként a *vörös szín* kezelésében, a *zászlólyuk* lövedéknyomként, október *o*-jaként, tátongó sebként értelmezésében figyelhetők meg félrefogások. A felkészületlenség homályában elmosódik, hogy minek mi a jelentéstartalma. Egy óvatlan gesztus, s még a megtorlás is megdicsőülhet, nemzeti törekvéseink lényegével ellentétes üzenetű melókat tákolva össze felelőtlen poénokkal. Szimpla *vdj-scratch-mix*⁴² ez a történelem kerekével. Az emlékév bélyegpályázatának közönségdíjas blokkján is fonák az üzenet: a nemzeti zászló-szabadságharcos jelenet montázsában pont

37 A szabadságharc leverése után a hegyekben tovább harcoló csoportok, 600–800 fő.

38 Orosz István: *Egy mondat* (2006). Fotó kisfiú önmagáról, a képet a ТИРАНИЯ betűi zárják harapófogóba, az egészet Illyés Gyula közismert versének kezdősoraival ikszeli át a grafikus.

39 Árendás József szétszakadó, szögesdrót-vöröscsillagos posztere (2006).

40 A beérkezett munkákból novemberben nyílik kiállítás a *poste@festen*, lásd: <http://www.posterfest.hu/1-palyazat-60-ev-1956-plakatokon-beerkezett-plakatok/>

41 Különösen nem ezekkel: *Товарууи коней* és *Munkásórség* (hiéna-protkó fertőtlenítőben).

42 Látványt is használó *disc-jockey* keverés – zagyva, hülye, karcos nyiszatolás.

a fegyveres leányt veszi körbe perforált gyűrű a zászlólyuk helyén, mintha ő lenne kitépendő a történelmünkben.⁴³

Mi jár a tinédzserok fejében?⁴⁴ A tini-fantasy global-mangát utánzó divat 56-tal küszködő verziója, megjelent a blogvilágban is.⁴⁵ Milyen pofonok várnak még 1956 arculatára, mit hoz a fiatal művészek újratermelő populáris útke-resése? Tovább tart a korábbi évtizedek kételyes, dekadens tónusa? A pop-art pillanatképek figyelemfelkeltő kétértelműsége? Könyv Kata olajfestménye az *Emlékmű* (2012) egy hifi készülék „arca”. Időkjelzője 19:56-ot mutat. Divatos a szabad vegyérték, az örökségminimalizálás, a jelen bamba üressége és a mindenről ez jut eszembe függőség kombinációja.

Ijesztően kritikus Szalkai Károly 2006-os, sorozatnak tekinthető komputer-grafikái (*56 Memento*) mellett a *Zászló* című szitanyomat. Készítője így látja a helyzetet: a megkínzott lyukas zászló anyaga fakó, monokróm szövet, benne szögletes már a lyuk is. Illusztráció az utókor körnégyszögesítő önazonosság-vesztéséről.

Szalkai Károly: *El Drama de Hungria* (tusrajz, sorozat, 1957)

43 <http://magyarforradalom1956.hu/aktualitasok/belyeg-palyazat>

44 1956-os Magyar Szabadságharcosok Világszövetsége – <http://www.1956mszvsz.hu/bekuldott-palyamunkak>

45 <http://ellinor87.deviantart.com/art/1956-140624604>